

"Vječni mir" i novi svjetski poredak

VLATKO CVRtilA*

Sažetak

Činjenica je da u svijetu postoji mnoštvo filozofskih, pravnih i politoloških ideja koje raspravljaju o pitanjima mira. Ali najpoznatija rasprava o miru svakako je Kantov spis "Vječni mir", i to ne samo po snazi iznesenih ideja, već i po tome što je dobar dio njih primijenjen u praksi, posebice u sustavu kolektivne sigurnosti. Kant je polazio od toga da je mir racionalni i moralni imperativ ljudske prirode, te da se može jedino ostvariti kao djelo čovjeka. Njegovim se idejama, iako su napisane prije dvjesta godina, u posthladnoratovskom razdoblju pridaje sve veći značaj, jer su one shvaćene kao emancipatorske. Jamstva za ostvarenje mira Kant pronalazi u moralnoj doktrini i time odbacuje upotrebu sile za uspostavu mira. Odnose među državama temelji na suradnji, a ne natjecanju, tako da neki elementi njegova projekta podsjećaju na rješenja primijenjena u sustavu kolektivne sigurnosti. Autor posebice razmatra aktualnost Kantovih ideja u posthladnoratovskom periodu.

U povijesti postoji mnoštvo filozofskih, pravnih i političkih teorija objavljenih u raznim formama, koje su pokušale objasniti uvjete ili oblikovati modele za vječni svjetski mir, ali se ni jedna do sada nije u potpunosti ostvarila. No, ljudi nisu odustali od daljnjeg stvaranja "utopija" o "vječnom miru" i mirovnom svjetskom poretku, i nisu prestali s pokušajima njihove implementacije, kao ni proslavama u čast miru.¹

Zanimljivo je da do primjene novih ideja i modela uvijek dolazi nakon velikih ratova i poremećaja u međunarodnim odnosima. Složimo li se s činjenicom da se nalazimo u razdoblju poslije "hladnog rata", te da su se u posljednjih nekoliko godina dogodili "neki poremećaji" u međunarodnim odnosima i u svijetu (što nije potrebno podrobnije obrazlagati), onda se nalazimo u razdoblju traženja ideja i modela za novi svjetski poredak. Pri tome nam u velikoj mjeri može pomoći poznavanje dosadašnjih ideja i

* *Vlatko Cvrtila*, asistent na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu.

¹Prije nego što je umro, Descartes je, zimi 1650. godine, napisao pjesmu "The Birth of Peace", posvećenu Westfalskom ugovoru i "zlatnom miru" koji je nastupio nakon Tridesetogodišnjeg rata. Pjesma je čitana na velikom balu u Stockholmu pripremljenom u čast Westfalskom miru i rodendanu švedske kraljice Kristine. U zadnjem dijelu pjesme on govori: "Our intrests are so diverse/That we are not to be belived/In anything to do with glory/And the good of the entire universe."

poredaka, te njihova kritika i poznavanje uvjeta u kojima su nastali, kao i uvjeta u kojima danas živimo.

Prošlo je dosta vremena i dva velika svjetska rata te mnogo lokalnih ratova da bi se (konačno) shvatilo kako su sve nacije i države danas u svijetu "ujedinjene" u opasnostima koje im prijete. Njihova je međuovisnost porasla i one sve više moraju razmišljati o suradnji jednih s drugima, a ne protiv drugih.

Na suradnji temeljena sigurnost, nazovimo je "zajedničkom", mora biti sigurnost svih i za sve. Ona treba polaziti od pretpostavke da sve države imaju jednako legitimno pravo na sigurnost i obranu, te da vojne snage nisu jedino i isključivo sredstvo za rješavanje međunarodnih sukoba. Suzdržanost od upotrebe vojnih snaga u međunarodnim odnosima trebala bi prevladavati u nacionalnoj politici. Započnemo li tako poimati sigurnost u međunarodnim odnosima, onda možemo govoriti o "novom pristupu", jer takva sigurnost neće u međunarodnim odnosima isticati silu i vojnu moć kao kriterij i oblik suradnje.

Glavna je tema novog pristupa sigurnosti ideja da politika sigurnosti treba biti politika sporazumijevanja kao primarni i uvjetujući cilj. Za razliku od razdoblja "hladnog rata" u kojem se sigurnost promatrala kroz brojke i činjenice o vojnoj moći, što je dovelo do tehnicističkog i mehaničkog poimanja sigurnosti, novi pristupi sigurnosti kreću se u puno širim okvirima. Broj raketa s nuklearnim glavama, broj tenkova, samohodnih topničkih oruđa, broj vojnika često su stvarali opsesiju kod ljudi o vojnoj ravnoteži kao jedinom "sigurnom" načinu kakva-takva mira².

Političko značenje sigurnosti međutim mnogo je važnije od samo vojnih aspekata, koji za posljedicu takva poimanja sigurnosti imaju rat, kao racionalni instrument rješavanja međunarodnih sporova. Ako je međunarodna zajednica i uspjela označiti rat kao nedozvoljeno sredstvo u međunarodnim odnosima, malo je, ili gotovo ništa, postigla da u potpunosti "izbriše" rat kao sredstvo za rješavanje sukoba. Naime, ratovi koji se događaju danas u većini slučajeva mogu se označiti kao unutardržavni ratovi, za čije zaustavljanje međunarodna zajednica nema odgovarajućih sredstava. U tom slučaju značaj vojne sile nije pao, već se povećao.³ Vjerojatno su unutardržavni sukobi jedan od težih zadataka za koji međunarodna zajednica mora pronaći rješenje.

²Takav pristup naziva se još i strateški redukcionizam, jer su njegovi zastupnici politiku odvojili od strategije, a strategiju pretvorili u vojne brojeve.

³Možemo reći da se opadanje značajnosti vojne sile uglavnom odnosi na odnose Istoka i Zapada, što je logično, jer je taj odnos dominirao međunarodnim odnosima. U odnosima među manjim državama u nekim regijama još uvijek se, za rješavanje sporova, rabi isključivo vojna sila, tako da preventivna diplomacija međunarodnih organizacija ima malo uspjeha.

No, novi pristup sigurnosti u međunarodnim odnosima zahtijeva novu nevojnu strukturu međunarodne zajednice, koja će biti u stanju preventivno djelovati na sprječavanje sukoba (conflict prevention), odnosno koja će biti u stanju, ako sukobi izbiju, učinkovito djelovati na njihovu rješavanje (conflict resolution). Takvu strukturu ili režim međunarodne zajednice Stephen Krasner je definirao kao "... cjelinu implicitnih ili eksplicitnih načela, normi, pravila i procedura, u kojoj se očekivanja subjekata objedinjavaju u određenom području međunarodnih odnosa. Načela su vjerovanja ili činjenice, razlozi i pravičnost. Norme su standardi ponašanja definirani u pojmovima prava i obveza. Procedura odlučivanja je najčešće praksa za činjenje i implementaciju kolektivnog izbora."⁴ Poredak temeljen na tim postavkama daje državama okvir za međunarodno "sebično" ponašanje. On mora postojati jer je teško vjerovati kako će se države tako brzo odreći rata kao sredstva za rješavanje međunarodnih sporova. Proces "privikavanja" država na nove odnose vjerojatno će potrajati jedno duže vrijeme. Poredak će izravno utjecati na ponašanje država i preorijentirati ih od uskih sebičnih interesa "prirodne države" u zajedničke interese svih država. Sve bi to trebalo biti polazište novog svjetskog poretka.

Pogledajmo sada što se događalo s dosadašnjim idejama i pokušajima uspostave svjetskog poretka.

Poznato je da nijedan dosadašnji poredak nije postigao niti to da ne generira nove ratne opasnosti. Nakon svakog dogovora oko svjetskog poretka (ne i mira) ostalo je barem nekoliko neriješenih pitanja ili neadekvatno riješenih na koje su se pozivali oni koji su željeli njegovu reviziju. Dakako da u tome ne leže svi neuspjesi dosadašnjih poredaka. Možda je uputno na ovome mjestu postaviti pitanje: Je li uopće moguća međunarodna sigurnost, odnosno poredak koji bi to garantirao? Mnogi autori u pokušaju odgovora na ovo pitanje polaze od tvrdnje da je glavni politički kontekst za međunarodnu sigurnost anarhička struktura međunarodnog sustava. Pri tome se anarhija upotrebljava u smislu ne postojanja centralne vlasti. Međunarodni sustav temelji se na državama kao glavnim jedinicama toga sustava. Države su suverene, što znači da unutar njih postoji suverena vlast, čime se ne priznaje ni jedan viši politički autoritet izvan države. Možemo reći da je sustav suverenih država po političkoj definiciji, strukturiran kao jedna vrsta anarhije, iz čega proizlazi da je anarhija decentralizirani oblik političkog poretka. Barry Buzan tvrdi da takav kontekst anarhije nameće tri glavna uvjeta konceptu međunarodne sigurnosti: "(1) Države su temeljni referentni objekt sigurnosti jer su one istovremeno okvir za poredak i najviši izvor autoriteta vlasti. To objašnjava dominirajuću politiku koju nazivamo 'nacionalna sigurnost'. (2) Premda su države temeljni referentni objekt sigurnosti, dinamika nacionalne sigurnosti je tijesno povezana s ovisnošću među državama. Unutarnja (domaća)

⁴Krasner, S., Structural causes and regime consequences, *International Organization*, Vol. 36, No. 2, 1982., str. 186.

nesigurnost može, ali i ne mora dominirati sadržajem nacionalne sigurnosti, dok će vanjske prijetnje gotovo uvijek sadržavati glavne elemente problema nacionalne sigurnosti. Ideju 'međunarodne sigurnosti' zbog toga je najbolje rabiti u odnosu prema sustavnim uvjetima u kojima se država osjeća manje ili više sigurnom. Na taj način, pojedinačne nacionalne sigurnosti možemo u potpunosti razumjeti, s obzirom na njihov odnos prema svima, te na promatranje međusobnih odnosa u cjelini. (3) Dajući trajnost anarhiji, praktično značenje sigurnosti može jedino biti konstruirano razborito ako to može biti učinjeno operativno unutar okoline u kojoj su kompetitivni odnosi neizbježni. Ukoliko sigurnost ovisi o skladu ili hegemoniji, tada ona ne može biti trajno postignuta unutar anarhije. Između ostalog, to znači da u uvjetima anarhije, sigurnost može biti jedino relativna, nikada apsolutna.⁵ Sve dok bude postojala anarhija, vrijedit će i spomenuti uvjeti.

Pogledamo li nekoliko stoljeća unatrag, vidjet ćemo da su ondašnji filozofi također polazili od iste premise anarhične međunarodne okoline, te da su pokušavali pronaći elemente za jedan učinkovit međunarodni poredak, koji bi eliminirao rat iz međunarodnih odnosa, ili ga barem ograničio. Mnoge njihove zamisli i danas su aktualne i zanimljive, ali i primjenjive, pa nam se čini uputnim podsjetiti na njih.

Kad govorimo o klasičnim filozofskim pristupima uređenju odnosa među državama općenito razlikujemo tri klasične tradicije: Hobbesovu, Grotiusovu i Kantovu.

Thomas Hobbes je zaključio da je čovjek sam po sebi nesposoban očuvati mir i poredak. On smatra da mir može biti postignut jedino ako bude stvoren jaki monopol sile u rukama jednog suverena. U biti je njegova ideja bila jednostavna: "Ako je čovjek agresivan po prirodi, mir nije moguć bez ultimativnog autoriteta — Leviathana — sposobnog provoditi poredak."⁶ Iz Hobbesovog učenja proizlazi da međunarodni mir nije moguć ako ne postoji međunarodni autoritet. Unutarnji poredak jedne države je moguć, a međunarodni nije. Dok je mir na unutarnjem planu relativno lako ostvariti, međunarodni je rat izgleda neizbježan.

Hobbes je tvrdio da države priznaju samo vlastite interese bez legalnih ili moralnih pravila. U međunarodnim odnosima postoji hijerarhija i traženje sigurnosti glavna je preokupacija svake države. Mir i suradnja mogu biti samo privremena stanja i procesi među državama. Postojanje takvog sustava održava se ravnotežom sile.

⁵Buzan Barry, *Is international security possible?*, u: Booth, Ken, *New Thinking about Strategy and International Security*, Harper Collins Academic, London, 1991., str. 34.

⁶Negretto, L. Gabriel, Kant and the Illusion of Colective Security, *Journal of International Affairs*, Winter, 1993., Vol. 46, No. 2, str. 502.

Grotius je također smatrao da je državni sustav anarhičan u smislu nepostojanja međunarodnog autoriteta, ali da nije ni kaotičan ni pun nasilja. Države same određuju razinu odnosa s drugim državama, čime se stvara određeni oblik sustava temeljen na zajedničkim interesima i vrijednostima. Države stvaraju društvo država, koje funkcionira na zajednički prihvaćenim vrijednostima kao što su suverenitet, međunarodno pravo i diplomacija.

Kant je smatrao da su države sredstvo za organizaciju ljudskog društva, te da se međunarodni poredak može izgraditi na zajednici ljudi. On je priznao značaj država za međunarodni sustav, ali one nisu bile temeljne jedinice svjetskog poretka u njegovu učenju.⁷

Andrew Linklater je spomenute tri tradicije podijelio prema sredstvu održavanja poredaka. Za Hobbesov poredak ključna je sila, za Grotiusov red i organizacija, a za Kantov emancipacija.⁸

U "Hobbesovu" svijetu sigurnost je podrazumijevala samopomoć i akumulaciju sile i vojne moći. Tome je bila usmjerena gotovo sva državna aktivnost. Riječi Hansa J. Morgenthaua: "... međunarodna je politika, kao i svaka druga, borba za moć"⁹ najbolje oslikavaju stanje u međunarodnim odnosima. Nacionalni interesi proizlaze iz pozicija moći, a vojna sila je samo izraz takve politike. Suradnja među državama je moguća, ali se uvijek cijeni i određuje prema moći i vojnoj sili koju država posjeduje.

Grotius i njegovi sljedbenici priznaju značaj sile, ali vjeruju da poredak i sigurnost mogu biti postignuti i bez manipulacija silom kroz rast društva država. Poredak podrazumijeva da će ponašanje država biti unaprijed predvidivo, jer će biti izraz dogovorenih normi i vrijednosti. Zajednički su ciljevi društva država: očuvanje državnog sustava i međunarodnog društva, izgradnja suverenosti pojedinih država, mir, ograničenje nasilja, itd.¹⁰ Grotius smatra da postoji svojevrsna napetost između poretka među državama (međunarodni poredak) i poretka među ljudima (svjetski poredak), ali da i jedan i drugi sadrže elemente mira koje treba iskoristiti.

Kant je smatrao da sila i poredak ne mogu biti dobri temelji za postizanje sigurnosti zato što su nestabilne pojave. Akumulacija moći izaziva strah, a inzistiranje na poretku može proizvesti nepravdu. Stabilan mir ljudi i grupe mogu postići jedino ako oni ne prisiljavaju druge na to. A to

⁷Više o tome u: McInnes, Colin, *Security and Strategy in the New Europe*, Routledge, London and New York, 1992.

⁸Linklater, Andrew, *Beyond Realism and Marxism: Critical Theory and International Relations*, Macmillan, London, 1990.

⁹Morgenthau, J., Hans, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Alfred A. Knopf, New York, 1960.

¹⁰Bull, H., *The Anarchical Society*, Macmillan, London, 1977.

znači da se sigurnost i postizanje sigurnosti mora promatrati kao proces emancipacije.¹¹

Činilo se kako ne postoji način da se domisle i primijene učinkovita sredstva za prevladavanje rata. Oslanjajući se na Hobbesovu tezu da je čovjek agresivan po prirodi, te da je u takvim uvjetima nemoguće ostvariti međunarodni poredak bez "ultimativnog" autoriteta, koji bi silom sprječavao izbijanje rata, mnogi su filozofi razmišljali u tim okvirima. Polazište odnosno model za razmišljanje bio je Westfalski mir iz 1648. godine koji je uspio zaustaviti religijske ratove na prostoru Europe. Svaka država postala je neovisan dio nastajućeg europskog poretka, "pojačana" suverenim *jus ad bellum* bez obzira na moralne temelje. Taj poredak, temeljen na ravnoteži sile, donio je napredak u međunarodnim odnosima. Vanjska politika postala je svjetovna stvar, a ratovi protiv onih koje je religija odredila neprijateljima, prestali su. Međunarodni poredak počivao je na međusobnom priznanju država unutar zajedničkog poretka u kojem je rat među njima, na temelju njihove apsolutne suverenosti, bio od početka *bellum justum*.

Polazeći od toga, filozofi i pravnici uglavnom su iznosili optimistične odnosno pesimistične modele svjetskog "vječnog" mira. Zasigurno je jedan od najzanimljivijih po idejama i rješenjima Kantov spis "Zum ewigen Frieden", koji je prije dvjesto godina (nastao je 1795. godine) izazvao priličnu revoluciju među tadašnjim misliocima. Svoje ideje Kant je smjestio između pesimističnih (Jean-Jacques Rousseau) i optimističnih (Abbé Saint-Pierre) modela, te je tvrdio da je mir moguć u uvjetima anarhije u međunarodnoj okolini, pa čak i kad nema međunarodnog autoriteta. Prema Kantu, za uspostavljanje i održavanje međunarodnog mira nije potreban Leviathan, već treba osnovati široku federaciju država koje mogu i žele promovirati i izgrađivati mir. Čini nam se uputnim prikazati glavne ideje i poruke toga rada, tim više što su neki elementi već primijenjeni u organizaciji Lige naroda i kasnije Ujedinjenih naroda.

No, pogledajmo najprije sadržaje Saint-Pierrova i Rousseauova projekta. U "Projektu za vječni mir" Saint-Pierre piše da je jedino "stalna i jaka federacija sposobna izgraditi pravna pravila" za ponašanje među državama. Da bi se stvorila federacija, države se moraju složiti o četirima temeljnim zahtjevima, smatra Saint-Pierre, i to:

1. Države trebaju kreirati izvršno tijelo, tzv. Mirovni senat, načinjen od delegata iz 24 kršćanske države Europe.
2. Svaka država mora osigurati prihod potreban za podršku međunarodnoj vojsci.

¹¹Booth, K., Security and emancipation, *Review of International Studies*, Vol. 17, No. 4, 1991., str. 313-326.

3. U slučaju sukoba između dviju država, države u sukobu moraju tražiti pomiranj e kroz mandatno posredovanje članova federacije. U slučaju neuspjeha, one moraju prihvatiti raspravu o finalnoj arbitraciji od strane Mirovnog senata.

4. U slučaju da države odbiju pristati na odluku saveza odnosno Mirovnog senata, međunarodna vojska morala bi upotrijebiti silu.¹²

Saint-Pierrov projekt zahtijevao je stvaranje međunarodnog autoriteta koji bi, u slučaju da se države ne mogu dogovoriti, upotrebljavao silu radi održanja jednom dogovorene federacije država. Države bi ulaskom u federaciju morale prihvatiti uvjet da se protiv njih može upotrijebiti sila, što bi značilo da se u stanovitom trenutku moraju odreći vlastitog prava na samostalno uređivanje odnosa s drugim državama, odnosno da se moraju u vlastitoj obrani odreći nacionalnih armija. Glavni je problem za uspostavu takvog poretka bilo "nagovoriti" države da se odreknu svoje suverenosti i onoga što proizlazi iz nje, odnosno utvrditi koje bi to bile prednosti udruživanja. Saint-Pierre je vjerovao da će europski vladari uvidjeti "beskrajne prednosti" koje bi im takav mir donio. Dakako da ih nisu uvidjeli, te je njegov projekt označen "naivnim" za ono vrijeme.

Rousseau je smatrao da je Saint-Pierrov projekt izuzetno vrijedan teoretski i filozofski doprinos raspravama o miru, ali da je istovremeno ne-realističan i neprovediv. U stvaranju vlastitog projekta pošao je od iste teze da je rat najveći neprijatelj čovječanstva, te da ga treba iskorijeniti. Vjerovao je da treba stvoriti federaciju europskih država, kao jedini put za nestanak međunarodnog rata. Za razliku od Saint-Pierra, koji je vjerovao da će vladari uvidjeti prednosti mira, Rousseau tvrdi da oni to ne žele uvidjeti jer misle da im je rat profitabilniji od mira. Smatra da kraljeve i prinčeve ne zanima ništa drugo osim "proširenja vlastitih pravila izvan države i njihovo jačanje unutar nje."¹³ Rousseau je na kraju odbacio ideju o stvaranju europske federacije država kao prevenciji i nestanku rata, jer je smatrao da nema mogućnosti da države prihvate pravila federacije, jer su one sebične i ne vide prednosti mira.

Kant je dobro poznao rad Saint-Pierra i Rousseaua prije nego što je otpočeo stvarati svoje djelo. Bez obzira na Rousseauovo upozorenje, on je prihvatio ideju europske federacije kao jedino moguće rješenje za prevenciju rata i njegov nestanak iz ljudskog društva. No, njegov pristup je bio puno širi od pristupa njegovih prethodnika. Pošao je od teze da mir među ljudima nije prirodno stanje, već da je to rat. "Prirodno stanje (status

¹²Saint-Pierre, Abbe de, *A Project for Perpetual Peace*, Garland, New York, 1974., str. 24-29., cit. prema: Negretto, L. Gabriel, Kant and the Illusion of Collective Security, *Journal of International Affairs*, Winter, 1993., Vol. 46, No. 2, str. 504.

¹³Rousseau, Jean-Jacques, *Judgement on Perpetual Peace*, Garland, New York, 1974., str. 102-103.

naturalis) među ljudima koji žive jedni uz druge nije stanje mira, nego, naprotiv, ratno stanje, tj. ono u kome, istina, neprijateljstvo ne izbija u svakom trenutku, ali to izbijanje ipak stalno prijeti. Mirovno stanje treba dakle uspostaviti. Pritom, kaniti se neprijateljstva još ne znači dati garanciju za mir; i sve dok jedan susjed ne da drugome tu garanciju — što je moguće samo u zakonskom stanju — onaj koji je tražio može s ovim postupati kao s neprijateljem". Ali nije ga zaustavila činjenica da stvarni međunarodni mir ne postoji, jer, tvrdi Kant, to ne znači da on nije moguć.

Kant je razlikovao potrebne i dovoljne uvjete za uspostavu mira. Potrebni su uvjeti: 1. Države slobodno pristaju na ograničavanje prava na rat, odnosno ulaze u međunarodne odnose s drugim državama ugovorima o zabrani agresije među njima, 2. Moraju jamčiti učinkovito i progresivno "demonstriranje" nacionalnih vojski, 3. Države se odriču prava na poduzimanje kaznenog rata protiv druge suverene države.

S druge strane, nalaze se dovoljni uvjeti za vječni mir i Kant smatra da su to: 1. uspostava republika u svim državama, 2. stvaranje unije ovih država, 3. kreiranje kozmopolitskog prava koje će svakom čovjeku na svijetu jamčiti pravo građanina svijeta. Pod pojmom republika Kant je podrazumijevao nedespotski oblik vladavine, u kojoj su tri vlasti odvojene jedna od druge i u kojoj pojedinci mogu utjecati na odluke o ratu i miru. Republikansko uređenje je, prema Kantu, zasnovano "... prvo: na principima slobode svih članova društva (kao ljudi); drugo: na načelima zavisnosti svih od jednog jedinog zajedničkog zakonodavstva (kao podanika); i treće: na zakonu jednakosti svih (kao građana)..." Možda je to i najslabija točka Kantova projekta. Naime, odnos republikanskih načela i rata i mira nije mehanički. Samo postojanje republikanskog uređenja ne jamči odustajanje od rata kao sredstva politike. Postojanje republike samo po sebi ne jamči mir, već se može reći da je to oblik koji pokazuje najmanje tendencija prema vođenju ofenzivnih i napadačkih ratova, odnosno da ratu i oružju pretpostavlja mirovni način rješavanja međunarodnih sukoba.

Drugi dovoljni uvjet za vječni mir Kant je promatrao kroz uspostavu unije država. "Narodi, kao države, mogu se promatrati kao pojedinci koji se u svom prirodnom stanju (tj. stanju nezavisnosti od vanjskih zakona) uzajamno vrijeđaju već time što žive jedni uz druge i od kojih svaki, u interesu vlastite sigurnosti, može i treba s pravom tražiti od drugoga da stupi u uređenje slično građanskom, u kojem će svakome biti zajamčeno pravo. To bi bio savez naroda, koji ipak ne bi morao biti međunarodna država." Njegov prijedlog je bio federacija država koje se odriču rata kao sredstva rješavanja sukoba i zajednički organiziraju *foedus pacificum* (savez mira). "Kako, međutim, um s najvišeg prijestolja moralne zakonodavne vlasti apsolutno proklinje svaki rat kao pravni postupak, zahtijevajući, naprotiv, kao najneposredniju dužnost, mir koji se bez međunarodnog ugovora ne može ni stvoriti ni osigurati — to je potreban jedan savez naročite vrste, koji bismo mogli nazvati savezom mira (*foedus pacificum*).

Taj savez bi se od ugovora o miru (*pactum pacis*) razlikovao po tome što ovaj posljednji hoće okončati samo jedan rat, a onaj prvi sve ratove zauvijek.”

Dakako, to ne znači stvaranje jednog autoriteta lige (Kant ne zastupa *pactum subiectionis*), već najširu moguću suradnju među državama kao sredstvo umanjivanja i blokiranja tendencije stvaranja jakog autoriteta u takvoj zajednici, što bi je dovelo do njezine suprotnosti. Prema tome, Kant zastupa *pactum societatis*, u kojem nema posebne sile nametnute samostalnim državama. Iz tog razloga je možda bolje Kantov sustav država nazivati konfederacijom. On je čak bio protiv stvaranja izvršnog tijela takve zajednice, jer bi to, prirodno, podrazumijevalo davanje nekih ovlasti tome tijelu, a one mogu biti samo protivne interesima država. Stoga je razumljivo Kantovo odbijanje Leviathana, i to najmanje iz tri razloga: prvo, postojanje Leviathana ili federacije država može voditi uspostavi prisilnog mira; drugo, uspostava takva mira zahtijeva upotrebu sile, koja pak izaziva stvaranje sile koja će joj se suprotstaviti i, treće, oba razloga potencijalna su izvorišta budućih sukoba i ratova, što sve može pogodovati obnovi doktrine *bellum justum*. A tada smo opet na početku.

Sve nas to dovodi do pitanja: Što zapravo u Kantovu projektu jamči izgradnju vječnog mira? Kant smatra da jedino u uvjetima ne-prisilnog konsenzusa, u kojem će čovječanstvo postati svjesno prednosti takvog poretka i započeti poštivati pravna pravila, može doći do ostvarenja njegovih zamisli. Ne treba čuditi Kantovo pronalaženje garancija za ostvarenje mira u njegovoj moralnoj doktrini, jer je odbacio upotrebu sile za uspostavu mira. Za njega je mir moralna obveza i očekuje da će čovječanstvo pronaći dovoljno razloga za uspostavu uvjeta koji će stvoriti republikansku konstituciju država i mirovnu ligu suverenih i slobodnih država. Taj proces će biti dug, smatra Kant, ali će s vremenom stvarati vrlo povoljne uvjete za konačno ostvarenje vječnog mira.

Kantov spis je zorno opisao kako bi trebao izgledati sustav kolektivne sigurnosti. Cijeli spis napravljen je u obliku ugovora¹⁴. Države okupljene u federaciji ugovorom bi trebale riješiti svoje međusobne odnose, smatra Kant, te je i svoj spis tako oblikovao. Takva struktura rada ne treba čuditi, jer je Kant smatrao da se jedino ugovorom kao formom mogu postići zadovoljavajući početni uvjeti za ostvarenje vječnog mira, odnosno i sam mir. A ugovor bi trebao proizaći iz jasno definiranih međunarodnih normi, sadržanih u novom međunarodnom pravu, primjerenom novome poretku. “Pojam međunarodnog prava kao prava na rat nema zapravo nikakvoga smisla (jer bi to onda značilo da ono kroji pravdu na osnovi jednostranih maksima silom, a ne na temelju općevežećih vanjskih zakona, koji ograničavaju slobodu svakog pojedinca), te bi se pod njim moglo ra-

¹⁴U sadržaju se nalaze: Prvi odjeljak, koji sadrži preliminarne članke vječnog mira među državama; Drugi odjeljak, koji sadrži definitivne članke vječnog mira među državama; Prvi dodatak; Drugi dodatak; Prilog.

zumjeti samo ovo: sasvim je pravo da se ljudi koji tako misle međusobno zatiru i na taj način nađu vječni mir u prostranom grobu što će prekriti sve strahote nasilja zajedno s njihovim začetnicima. — Kad je riječ o međusobnom odnosu država, um zna samo jedan put za izlazak iz bezakonskog stanja neprekidnog rata: da se države, isto kao i pojedinci, odreknu divlje (bezakonske) slobode, da se prilagode javnim prinudnim zakonima, te da tako obrazuju međunarodnu državu (*civitas gentium*) koja će se, naravno, sve više širiti dok ne obuhvati sve narode na zemlji.”

Do primjene nekih elemenata spomenutih projekata, pa i Kantova, došlo je stalno, no njihovu primjenu jasnije prvi put vidimo poslije Prvog svjetskog rata. Političari su postali svjesni da treba reorganizirati, pa i u potpunosti napustiti ravnotežu sile kao dominantno obilježje međunarodnih odnosa. Zastupnik ideje prevladavanja ravnoteže sile bio je američki predsjednik Woodrow Wilson, koji se zalagao za zajednicu sila, a ne ravnotežu, za zajednički organizirani mir, a ne za organizirano suparništvo. Ove riječi opisuju početak razdoblja što ga je Alfred Zimmern označio kao “sigurnost svih od svih”. Novi poredak je dozvoljavao samo obrambeni rat kao jedino legitimno sredstvo, bez obzira na to poduzimaju li ga pojedine države ili grupa država. Države su izgubile *jus ad bellum* koje im je jamčilo međunarodno pravo stvoreno na temelju ravnoteže sile. To je ujedno značilo da se moraju mijenjati i ključne postavke međunarodnog prava, ali i organizacije koje su osiguravale njegovu primjenu.

Novi sustav, nazvan “kolektivna sigurnost”, temeljio se na tri bitna uvjeta: prvo, države moraju napustiti mogućnost poduzimanja prisilnih akcija u odsutnosti međunarodnog autoriteta¹⁵. Drugo, kolektivna sigurnost nije dozvoljavala udruživanje usmjereno prema drugim državama u zajednici. Ona je prodrzumijevala “sigurnost svih od sviju”, odnosno “obranu svih protiv svih”.¹⁶ Treće, kolektivna sigurnost je podrazumijevala jasno definiranje mehanizama kojima bi međunarodna zajednica mogla djelovati u slučaju pojave agresivnog ponašanja neke države ili skupine država prema drugoj državi ili drugim državama.

Ovakva verzija kolektivne sigurnosti ima neke osobine Kantova projekta: obvezu država da rade na izgradnji mira i povjerenja te koristi cijele zajednice, kreaciju međunarodnog prava iznad unutarnjeg prava država i njihovih nacionalnih interesa, kao i očuvanje suverenih država kao temelja buduće konfederalne zajednice. Ideja je bila potkrijepljena vjerovanjem da postoje jake veze između mira i postojanja vlasti koje počivaju na javnom pristanku. Wilson je, kao uostalom i Kant, bio uvjeren da je mir moguć

¹⁵Jedino se u slučaju agresije prizna pravo na obrambeni rat, odnosno države moraju pristati na sudjelovanje u mirovnom procesu poduzetom od strane međunarodnih organizacija, te na kraju postaju obvezne provoditi ono što pregovorima biva utvrđeno.

¹⁶Nije postojao “konkretni” neprijatelj, već se o njemu govorilo kao o “apstraktnom” i “potencijalnom”.

jedino savezom demokratskih država¹⁷. Wilson se u elementima međunarodnih garancija za uspostavu i održavanje takvog mira razlikovao od Kanta, jer je vjerovao da treba postojati jako međunarodno tijelo koje bi imalo ovlasti učinkovito spriječiti svaki pokušaj započinjanja rata, odnosno kazniti svakog agresora.¹⁸ Čak se svaka akcija protiv bilo koje članice organizacije podrazumijevala kao napad na sve članice. To je bio jedan od glavnih temelja novih odnosa u međunarodnoj zajednici.

No, dobro zamišljena organizacija nije u praksi pokazala velike rezultate, jer je jednostavno došlo do raskoraka u željama da se stvore jasni i učinkoviti mehanizmi prevencije rata i izgradnje mira. Politički vođe koji su kreirali Ligu naroda bili su svjesni da bi takvi mehanizmi unijeli dramatične promjene u međudržavni sustav kakav je postojao. Pokazalo se da Liga nije bila dorasla vremenu, tako da se vrlo brzo desilo da se njezine glavne postavke (sprječavanje agresivnog rata, kažnjavanje agresora) ruše kao kula od karata.

Tijekom Drugog svjetskog rata i nakon njega glavne sile pobjednice u ratu stvorile su konsenzus za kreiranje nove međunarodne organizacije — Ujedinjenih naroda. Povelja Ujedinjenih naroda u članku 2. zabranjuje bilo kakvu upotrebu rata kao instrumenta za rješavanje međunarodnih sukoba. Dozvoljen je obrambeni rat, ali samo u slučaju izravne oružane agresije, s time da se o svim mjerama koje se namjeravaju poduzimati radi obrane od agresije mora odmah obavijestiti Vijeće sigurnosti. Isti organ ima na raspolaganju široki spektar ovlasti za uspostavu i izgradnju međunarodnog mira i sigurnosti.

Bez obzira na to što je organizacija Ujedinjenih naroda nastala na temeljima i ideji Lige naroda, s ciljem da ispravi pogreške koje su učinjene pri osnivanju Lige naroda i da svijetu ponudi više mogućnosti za uspostavu i održavanje mira, nije u potpunosti ispunila ideju kolektivne sigurnosti. Mnogi su kritičari kolektivne sigurnosti i mnogo je kritike na njezin račun ispisano i rečeno.

Prema kritikama zastupnika realističke škole međunarodnih odnosa, međunarodna je politika *par excellence* arena političkih sila. Za razliku od domaće politike, međunarodni poredak je uvijek istovremeno anarhičan i oligarhičan: anarhičan, jer ne postoji monopol nad legitimnom uporabom

¹⁷Liga naroda bila je otvorena svim narodima i nisu postojale posebne zapreke za članstvo, bez obzira na to što izvorna Wilsonova ideja govori o odbijanju primanja u organizaciju autoritarnih i nedemokratskih država. Članak 1. govori da organizaciji mogu pristupiti neovisne države (*self-governing*), što je u praksi razumijevano više kao suverene države, a ne demokratske.

¹⁸Ideja ravnoteže sile podrazumijeva upotrebu vojske i diplomacije kao trajnih elementata vanjske politike. Kolektivna sigurnost pretpostavlja stvaranje i održavanje međunarodne organizacije sposobne organizirati suradnju među državama na očuvanju svjetskog mira.

nasilja i oligarhičan jer bez civilnih prava poredak ovisi više o moći. Opća načela, ideologije ili etika ne mogu objasniti ponašanje država. Morgenthau jasno kaže da "državnici misle i rade u skladu s interesima definiranim kao sila".¹⁹ Pojmovi "globalni interesi" i "međunarodna zajednica" racionalne su konstrukcije, koje ne postoje u realnom svijetu. Sve dok postoje nacionalne države, realisti tvrde da ni jedan drugi sustav osim sustava ravnoteže sile ne može donijeti nikakve rezultate. Raymond Aron tvrdi da bi međunarodni mir mogao biti sačuvan "... jedino i uvijek privremeno, s ravnotežom suprotstavljenih sila ili pobjedom jačih i stvaranjem jednog carstva."²⁰ Carl Schmitt je smatrao da se međunarodno pravo mora posvetiti moderaciji rata, a ne njegovu iskorjenjivanju. Julien Freund smatra da stvaranje bilo kakvog organa ili organizacije koji bi imali silu u rukama u međunarodnim odnosima može voditi stvaranju univerzalne diktature. On, jednako kao i Schmitt, smatra da priroda rata leži u prirodi politike, a ne u uvjetima međudržavnog sustava. Čak i ako bi nestale nacionalne države, međunarodne snage bi upotrebljavale rat kao sredstvo za sprječavanje i ograničavanje ratova.

Zastupnici idealističke škole međunarodnih odnosa također kritiziraju kolektivnu sigurnost kao slab pokušaj stvaranja svjetske države. Isto im je polazište kao i realistima: mir i poredak mogu biti jedino uspostavljeni stvaranjem centraliziranog monopola koji bi imao legitimitet upotrebe nasilja. Stvaranje zajedničkih snaga, pravnog sustava i međunarodne legislature temelji su idealističke teorije. Oni smatraju da represivni aparat jedne države ima ključne zasluge za red i mir u toj državi. Isti takav sustav treba prenijeti na međunarodnu razinu. Smatraju da bi trebalo stvoriti svjetsku federaciju država, te da predstavnike u zajedničko izvršno tijelo ne bi slale vlade pojedinih zemalja, već građani tih država na izborima. Takva izravna demokracija davala bi legitimaciju međunarodnom poretku.

I jedni i drugi, bez obzira na različite pristupe, upali su u tzv. "Hobbessovu zamku", jer vjeruju da je monopol na upotrebu sile potreban i dovoljan uvjet za mir i poredak unutar neke zajednice, bila to jedna država ili zajednica država. Centralizacija sile i korištenje legitimnosti upotrebe sile u rukama jednog autoriteta bio je glavni uvjet u procesu izgradnje država. Moderne države su jedino kroz monopol na upotrebu nasilja i postupno izgrađivanje državnih vojnih i policijskih snaga mogle izgraditi poredak i zaustaviti rat među građanima.²¹

¹⁹Op. cit. Morgenthau, J. H., str. 5.

²⁰Aron, R., *The Anarchical Order of Power*, in: Hoffman, S., ed., *Conditions of World Order*, Houghton Mifflin, Boston, 1968., str. 47.

²¹Hobbes je bio u pravu što se tiče poretka unutar jedne države: ako nema mača u ruci Leviathana, nema ni mira. Ako i prihvatimo tezu da je nužno postojanje jake i nepromjenjive sile za nametanje mira u uvjetima nepostojanja poretka, onda moramo odgovoriti na pitanje, na koji način taj mir možemo održavati? Sama prijetnja silom nije dovoljan uvjet za održavanje poretka, tako da

Ako polazimo od teze da su uvjeti u međunarodnoj okolini slični ili gotovo identični uvjetima unutar država, onda bi u održavanju međunarodnog poretka glavnu ulogu imalo međunarodno pravo, koje bi moralo biti odraz zajedničkih vrijednosti i načela u međunarodnoj zajednici u određenom povijesnom trenutku. Zahtjevi kao što su zabrana rata, mirno rješavanje sporova, zajednička izgradnja međunarodnih organizacija neće biti ostvareni ako sve države i njihove vlasti ne prihvate bez ograda zajedničke prednosti mira i njegova mirna izgrađivanja. Realisti i idealisti slažu se da treba postojati autoritet u međunarodnoj zajednici, koji će imati legitimno pravo uoptrebljavati silu u točno određenim uvjetima. Dok realisti smatraju kako bi ta moć trebala ostati tamo gdje jest: u državama koje bi se udruživale u poduzimanju zajedničkih mjera, idealisti smatraju da državama treba oduzeti što više prava na upotrebu sile u međunarodnim odnosima i stvoriti organizaciju koja bi imala isključivo pravo na upotrebu sile.

Sustav kolektivne sigurnosti izgrađivan poslije Drugog svjetskog rata našao se između spomenuta dva pristupa. Postojao je jaki međudržavni sustav, dapače, svjetska organizacija je poticala procese osamostaljivanja država (posebice u Africi), i s druge strane pokušaji da se Organizacija ujedinjenih naroda ojača do mjere da može sama silom nametati mir u svjetskoj zajednici. Kantov je projekt negdje između, jer odbija zaključak realista po kojem države imaju pravo na rat (njegovo postojanje ne znači i da je legitimno sredstvo). Ideja idealista o izgrađivanju federalne unije koja bi imala vlastitu silu za nametanje i izgradnju mira, može dovesti, smatrao je Kant, do svjetskog despotizma i povratka osvetničkih ratova na svjetsku scenu. Kantov projekt je dobar put da se izbjegne "Hobbesova zamka", u koju su upali i realisti i idealisti. Svjetski poredak mora ležati na temeljima koji neće u svojoj suštini nositi skrivene razloge za izbijanje budućih ratova. Drugo je pitanje je li to moguće ili ne.

S obzirom na sve rečeno, možemo reći da je pomalo i frustrirajuća činjenica što svijet leži na vrlo krhkim temeljima zajedničkih vrijednosti, te da međunarodno pravo ne može biti dovoljna garancija za sprječavanje rata. Sve dok države slobodnom voljom ne prihvate mir kao zajednički zadatak i vrijednost, te prednosti koje im to nosi, teško je očekivati međunarodni poredak koji sam po sebi neće generirati nove ratove. Stvaranje saveza država ili jednog jakog autoriteta neće samo po sebi iskorijeniti rat kao sredstvo rješavanja sukoba. Čak i ako bi mir bio postignut silom, takav mir, čim je jednom primijenjena sila, u svojoj biti nosi prijetnju reakcije silom. Državni konsenzus o legalnom poretku, a ne prijetnja silom, može biti dobar početak za izgradnju mira.²²

to može biti samo djelomično objašnjenje. Legitimitet jednog poretka najvažniji je uvjet za njegovo održavanje, a u slučaju međunarodnog poretka, za izgradnju i održavanje mira.

²²U tom slučaju, barem u početku, obrambeni rat ne bi bio zabranjen, ali bi postojala složena procedura za njegovo otpočinjanje, odnosno jasan postupak

U svjetlu promjena koje su se zbile ponajprije u odnosima Istoka i Zapada, treba vjerovati da postoje šanse za konsenzus oko novoga svjetskog poretka. Drugo je pitanje u kojoj su mjeri sve države svijeta spremne prihvatiti takav poredak. Posebice one u kojima su otvorene Pandorine kutije etničkih sukoba.²³

Po svemu sudeći, proći će dosta vremena dok subjekti međunarodnih odnosa, a prije svih države i njihova vodstva, ne shvate Kantova polazišta za izgradnju i ostvarenje svjetskog mira. Kant je jasno rekao da je mir racionalni i moralni imperativ ljudske prirode, te da treba poduzeti prave korake, kako bi on jednog dana postao realnost. Mir se neće ostvariti kao "... dar prirode, nego kao djelo čovjeka",²⁴ jer je to povijesni zadatak ljudima "... koji treba tek stvoriti".²⁵

mirenja. Agresor bi bio svjestan sankcija što mu prijete u slučaju da poduzme akcije koje su zabranjene u međunarodnoj zajednici. Isto tako, agresor mora računati na prijetnju sile kojom raspolaže međunarodna zajednica.

²³Možemo slobodno reći da su etnički i religijski sukobi, kao i terorizam, glavna izvorišta sukoba danas u svijetu, te da je teško očekivati uspostavu sustava sigurnosti koji neće u sebi nositi jaku prijetnju silom, odnosno čak i primjenu sile radi uspostave mira i svjetskog poretka. Uostalom, činjenice iz međunarodne okoline upravo govore tome u prilog.

²⁴Filipović, V., Klasični njemački idealizam, Matica hrvatska, 1982., str. 39.

²⁵Ibidem, str. 38.

Vlatko Cvrtila

PERPETUAL PEACE AND THE NEW WORLD ORDER

Summary

There have been a number of philosophical, legal and political concepts dealing with the issue of peace. The most famous discourse on the topic of peace is undoubtedly Kant's writing "Perpetual Peace" not only for the cogency of its ideas but also for the applicability of the majority of them in practice, particularly in terms of collective security. Kant's starting point was that peace is a rational and moral imperative of human nature, realized solely through human efforts. Though written two hundred years ago, his ideas have found acolytes in the post-coldwar period since they are, to a large extent, considered as emancipatory. Kant finds the guarantees for the realization of peace in the moral doctrine and thus rejects the use of force in the creation of peace. The relations among states are based on cooperation, not competition so that some elements of his project are reminiscent of the solutions applied in the system of collective security. The author looks into the viability of Kant's ideas in the post-coldwar period.